

Markus Blåsmo Ydstie

Hvordan kan bolig spille en rolle for å komme ut av en avmaktssituasjon tilknyttet rus, og hvordan bruker NAV midlertidig bolig som et verktøy i denne sammenhengen.

How can housing play a role in getting out of a powerlessness situation related to substance abuse, and how does NAV use temporary housing as a tool to assist individuals in this context?

Bacheloroppgave i Sosialt arbeid

Veileder: Nina S. Skjefstad

Mai 2023

Markus Blåsmo Ydstie

Hvordan kan bolig spille en rolle for å komme ut av en avmaktssituasjon tilknyttet rus, og hvordan bruker NAV midlertidig bolig som et verktøy i denne sammenhengen.

How can housing play a role in getting out of a powerlessness situation related to substance abuse, and how does NAV use temporary housing as a tool to assist individuals in this context?

Bacheloroppgave i Sosialt arbeid
Veileder: Nina S. Skjefstad
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosialt arbeid

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Regjeringen i Norge har som mål at alle skal ha en trygg og god bolig, men dette er ikke realiteten for alle innbyggerne i velferdsstaten Norge. En rusavhengighet kan føre til konsekvenser for brukeren som gjør at man havner i en avmaktssituasjon som gjør at man ikke har noen fast plass å bo. Samtidig er NAV lovpålagt å sørge for at alle har tak over hodet dersom man ikke klarer å skaffe dette selv. Hensikten med denne oppgaven er å se på hvordan bolig kan bidra til en positiv endring hos en marginalisert gruppe som rusmisbrukere. Samtidig er det ønskelig å se på hvilke utfordringer midlertidige boliger gjennom NAV kan påvirke denne problematikken. Problemstillingen for denne oppgaven lyder som følger: *Hvordan kan bolig spille en rolle for å komme ut av en avmaktssituasjon tilknyttet rus, og hvordan bruker NAV midlertidig bolig som et verktøy i denne sammenhengen?* Dette er en teoretisk oppgave som gjennom systematiske litteratursøk tar for seg eksisterende teori og litteratur for å se nærmere på denne problematikken.

Denne oppgaven tar for seg ulike opplevelser ved å få en stabilitet og trygghet som en bolig kan gi. Ved å se på hvordan bolig kan gi brukerne en måte å skape positiv endring og en opplevelse av empowerment for å kunne bryte ut av en avmaktssituasjon som rus ofte medfører. Bolig bringer med seg flere positive elementer som kan være verdifull når man ønsker å ta tilbake kontrollen over livet sitt fra rusen. Den største gruppen av bostedsløse er representert med mennesker som sliter med rus. Man kan derfor også anta at det er denne gruppen som benytter seg av NAV's tilbud om midlertidig bolig oftest og mest regelmessig. Selv om man får oppfylt behovet for å ha en plass å overnatte kan dette tilbudet også by på ekstra utfordringer.

Abstract

The Norwegian government aims to ensure that everyone has a safe and decent housing, but this is not the reality for all citizens in the welfare state of Norway. Substance abuse can lead to consequences for the user that results in a powerlessness situation where one does not have a permanent place to live. At the same time, the Norwegian Labor and Welfare administration (NAV) is legally obliged to ensure that everyone has a roof over their head if they are unable to provide it themselves. The purpose of this assignment is to examine how housing can contribute to a positive change for a marginalized group such as drug addicts. At the same time, it is desirable to examine what challenges temporary housing through NAV can have on this issue. The research question is therefore: *How can housing play a role in getting out of a powerlessness situation related to substance abuse, and how does NAV use temporary housing as a tool to assist individuals in this context?* This is a theoretical thesis that uses examines existing theory and literature to look closer at this issue.

This thesis addresses different experiences of getting stability and security that a home can provide. By looking at how housing can give users a way to create positive change and a sense of empowerment to break out of a powerlessness situation that substance abuse often entails. Housing brings several positive elements that can be valuable when one wants to regain control of their life from substance abuse. The largest group of homeless people are represented by individuals struggling with substance abuse. Therefore, it can also be assumed that this group uses NAVs temporary housing offer most often and most regularly. Although one's need for a place to stay is fulfilled, this offer can also pose additional challenges.

Innhold

1.0	Innledning	5
1.1	Bakgrunn for valg av tema.....	5
1.2	Hvordan er dette tilknyttet sosialt arbeid?	6
1.3	Presentasjon av Problemstilling	7
1.4	Avgrensning av oppgaven	7
1.5	Oppbygging av oppgaven	8
2.0	Metode	9
2.1	Innledende søk	9
2.2	Systematisk søk.....	9
2.3	Supplerende søk.....	10
2.4	Kildekritikk.....	10
3.0	Teori og litteratur	13
3.1	Rusavhengighet.....	13
3.2	Empowerment	14
3.3	Marginalisering	15
3.4	Bolig og livskvalitet.....	15
3.5	Fra bostedsløs til bolig – i praksis.....	17
4.0	Diskusjon	19
4.1	Bolig som verktøy for å komme seg ut av en avmaktsposisjon	19
4.2	Utfordringer tilknyttet midlertidig bolig	21
4.3	Bomiljø	22
5.0	Avslutning	25
	Referanseliste.....	27

1.0 Innledning

I VG har man gjennom det siste halve året kunne lese om 2 rekordstore kokainbeslag. Til sammen ble over 1600 kilo kokain funnet i banankasser (Åsgard og Bergo, 2023). Når man leser slike artikler er det lett å komme til en konklusjon om at det må være en stor etterspørsel etter rusmidler. For mange vil ikke dette føre til store konsekvenser eller en avhengighet, men i realiteten er ingen immune mot å utvikle en avhengighet (Lossius, k. 2019, s.23).

Rusavhengighet kan gi alvorlige konsekvenser for både brukeren og miljøet rundt. Denne gruppen mennesker kan ansees som en marginalisert gruppe som får kjenne på konsekvenser som er basert på en rekke negative valg og livserfaringer.

I Nasjonal strategi for den sosiale boligpolitikken (2021-2024) er det i forordet beskrevet at regjeringens mål er at ingen skal være bostedsløse. Denne strategien legger frem at SSB anslår at det er rundt 179 000 mennesker i Norge som er vanskeligstilte på boligmarkedet. Selv om de siste kartleggingene viser en nedgang i antall bostedsløse er det fortsatt over 3000 personer i Norge definert som bostedsløse i 2020. En stor andel av disse er representert ved at de har utfordringer knyttet til rus (Goplen, 2021).

NAV har en viktig funksjon for velferdsstaten Norge når det kommer til å sikre at alle har en plass som kan gi et tak over hodet, en plass å trekke seg tilbake og et sted man kan lage mat. Det kan by på utfordringer for mennesker som sliter med avhengighet når man ikke har en fast plass å bo. Dette er en faktor som spiller inn på hvordan man kan havne i en avmaktssituasjon, og som gjør det utfordrende å bryte ut av et mønster som spiller negativt inn på livskvaliteten.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Jeg har gjennom studiet fått innblikk i en mengde med meget spennende og interessante temaer. Noe som alltid har fanget min interesse har vært rus, og hvordan dette kan påvirke menneskers liv. Jeg har alltid vært fasinert over hvordan en substans tilsynelatende har evnen til å ta kontroll over et helt liv. Gjennom en prosjektstudiet fikk jeg og en gruppe medstudenter muligheten til å se på hvilke konsekvenser pandemien hadde for den psykiske helsen til ungdom. I denne sammenhengen intervjuet vi flere yrkesgrupper, blant annet politi. Det var under dette intervjuet at jeg bestemte meg for at jeg ønsket å se nærmere på avhengighetsproblematikken. Grunnen til dette var at selv om landet ble nedstengt så stoppet det ikke enkelte individer å oppsøke eller

anskaffe rusmidler. Dette var veldig interessant, og noe som er langt unna den hverdagen man er kjent med. Videre ønsker jeg å se dette i sammenheng med boligproblematikk og bostedsløshet tilknyttet den målgruppen mennesker som sliter med rusavhengighet.

Dette er på bakgrunn av det jeg opplevde og de jeg snakket med under min praksis i NAV. Under denne perioden fikk jeg snakket med en god del mennesker som hadde utfordringer med rus, og mange av disse hadde ikke noen stabile hjem. Det var gjennom samtaler med disse menneskene at jeg ønsket å utvikle meg kunnskap om nettopp denne problematikken. Hovedtrekket i disse samtalene var at de ofte hadde et ønske om å bli rusfri eller trappe ned, men at de hadde dårlige ressurser, liten oversikt over økonomien og at de fleste slet med å skaffe eller holde på en fast bolig. I flere tilfeller ble jeg fortalt at man skulle håndtere rusen så fort man fikk en fast plass å bo. De fleste pekte på at det er vanskelig å behandle eller takle et problem når tankene og usikkerheten rundt hvor man skal sove den neste natten tar over.

1.2 Hvordan er dette tilknyttet sosialt arbeid?

I november 2020 ble den syvende kartleggingen av bostedsløse i Norge gjennomført av Evelyn Dyb og Hilde Zeiner. Dette viser at det i alt er kartlagt 3325 personer som er registrert som bostedsløse i Norske kommuner. Videre blir det beskrevet at den typiske bostedsløse ofte er en mann i slutten av 30-årene og som sliter med en avhengighet til rusmidler (Goplen, 2021). Sosiale problemer er ofte definert ved at det er utfordringer som ikke bare enkelt individet sliter med, men at det påvirker en rekke mennesker eller samfunnet ellers (Ellingsen & Levin, 2016, s.49). Bostedsløshet og rusavhengighet vil derfor kunne defineres som sosiale problemer da dette påvirker en stor andel mennesker. Videre kan man svært ofte lese om slike saker i media, som vil si at dette ofte er problemer som er aktuelle for samfunnet og nåtiden. Disse problemene har ofte sammenheng med hverandre, og dette kommer tydelig frem under alle de syv kartleggingen som er gjort i forbindelse med å avdekke antallet bostedsløse. Selv om antallet bostedsløse varierer er målgruppen som er overrepresentert mest fortsatt mennesker med utfordringer knyttet til rusavhengighet (NIBR,2021:10). Helsedirektoratet har utviklet en veileder for kommunen og spesialhelsetjenesten med utgangspunkt i rusarbeid for voksne som heter «sammen om mestring». I denne veilederen beskrives det i punkt 3.4.2 at bolig er helt avgjørende for helse, selvstendighet og deltakelse. Videre blir det beskrevet at målet er at alle skal bo trygt og godt, og

helst i egen bolig. Mennesker som har utfordringer med rus, vil ofte kategoriseres som vanskeligstilte på boligmarkedet (sammen om mestring, helsedirektoratet, 2014).

Videre er det lovpålagt i Sosialtjenesteloven (2009) NAV og kommunen skal tilby og anskaffe midlertidige boliger for mennesker som ikke har noen plass å sove i den kommende natten gjennom § 27. NAV er en viktig aktør i forbindelse med å utjevne og bidra til sosial og økonomisk trygghet i Norge.

1.3 Presentasjon av problemstilling

I denne oppgaven ønsker jeg å se nærmere på hvordan bolig spiller en rolle for å klare å bryte ut av en avmaktssituasjon som rus kan føre til. I forbindelse med at jeg har gjennomført min praksis på et NAV-kontor ønsker jeg også å sette dette i sammenheng med mine erfaringer i denne perioden. Dette er spesielt med tanke på hvordan man bruker § 27 – midlertidig bolig i sosialtjenesteloven for å sikre mennesker uten bolig tak over hodet. Oppgavens aktuelle problemstilling vil derfor se slik ut:

Hvordan kan bolig spille en rolle for å komme ut av en avmaktssituasjon forbundet med rus, og hvordan bruker NAV midlertidig bolig som et verktøy i denne sammenhengen?

Jeg ønsker derfor å se på hva ulik litteratur, artikler, rapporter og studier sier om viktigheten av bolig for å bryte ut av en avmaktssituasjon for mennesker med utfordringer knyttet til rus.

1.4 Avgrensning av oppgaven

Avgrensningen gjøres med tanke på oppgavens lengde. Mennesker som har utfordringer knyttet til rus vil ikke bare påføre konsekvenser for seg selv, men også for miljøet og nettverket rundt. På denne måten vil avhengigheten skape utfordringer i flere aspekter av livet. Dette kan være i sammenheng med jobb, økonomi, bolig og relasjoner til andre (Espnes og Smedslund, 2020, s.265). I denne oppgaven vil jeg fokusere på rusavhengighet på et generelt nivå, og ikke fokusere på de enkelte rusmidlene. Videre vil det være viktig å si noe om hvordan rusavhengighet vil kunne sette mennesker i avmaktssituasjoner.

Felles for målgruppen i denne oppgaven er at man er avhengig av rus, og er i en slik alder at det er naturlig at man kan anskaffe seg bolig.

1.5 Oppbygging av oppgaven

Denne oppgaven består av innledning, metode, teori og litteratur, diskusjon og avslutning. Metodekapittelet vil gi et innsyn i hvordan de ulike kildene har blitt utvalgt og funnet, og det er beskrevet refleksjoner rundt hvorfor disse ble valgt. I teori- og litteraturkapittelet vil det bli lagt frem relevant teori og forskning som er knyttet til rusavhengighet og utfordringer knyttet til denne problematikken. Her kommer vi også innom begreper som empowerment og marginalisering. Samtidig skal dette sees i sammenheng med boligproblematikk, og hvordan dette henger sammen med hverandre. Dette er for å gi et innblikk i hvordan man håndterer et liv med rus og hvordan bolig kan spille en stor rolle for graden av empowerment og bryte ut av en avmaktssituasjon. I diskusjonsdelen vil jeg diskutere og reflektere rundt utfordringer med en rusavhengighet og mangel på fast bolig. Samtidig skal jeg se på hvordan NAV bruker § 27 i sosialtjenesteloven som omhandler midlertidig bolig og hvordan dette kan påvirke brukeren. Til slutt i oppgaven vil jeg legge frem en oppsummering av de viktigste punktene i oppgaven.

2.0 Metode

Metode er måten man ønsker å gå frem for å fremskaffe eller etterprøve allerede eksisterende kunnskap (Dalland, 2018, s.51). I denne oppgaven har jeg benyttet meg av litteratursøk for å finne og vurdere allerede eksisterende forskning eller kunnskap for å kunne belyse min problemstilling. Kildene som jeg har brukt i forbindelse med denne oppgaven er gjort gjennom innledende søk under utvelgelse av et aktuelt tema som jeg ønsket å gå mer i dybden på. Etter at jeg hadde bestemt meg for tema ble det foretatt flere systematiske søk for å lete etter eksisterende kunnskap om temaet. Det er også foretatt enkeltstående søk for å supplere litteraturen jeg allerede hadde innhentet. Dette er gjort for å få flere perspektiver på den aktuelle litteraturen. Det er også benyttet en del litteratur som er innhentet via pensumlistene fra studiet Sosialt Arbeid.

2.1 Innledende søk

Den innledende litteratursøkingen har som mål å skape et bredt bilde over hvilken eksisterende informasjon som finnes om temaet (Dalland, 2018, s.153). Jeg hadde tidlig en formening om at jeg ønsket å skrive om noe jeg syntes var interessant under min praksisperiode under NAV. Det overordnede temaet jeg ønsket å se nærmere på var bolig og rus. Jeg gjorde derfor flere søk som omhandlet disse temaene gjennom søkebasen Oria. Underveis i det innledende søket kom jeg over en studie som heter *Et anstendig liv: erfaringer med å skape et hjem for personer med rus- og psykiske helseproblemer* av Ellen Andvig, Anne Lyberg, Bengt Karlsson og Marit Borg. Denne studien vekket min interesse fordi den gir en god skildring av mennesker som får tilrettelagt en mulighet for å komme ut av en avmaktsposisjon knyttet til både bolig og rus. Jeg har brukt 1 artikkel fra vitenskapelige tidsskrifter i oppgaven som jeg fant gjennom de innledende søkene.

2.2 Systematisk søk

Jeg har i hovedsak brukt Oria som min foretrukne søkemotor. Jeg avgrenset alle søkene jeg gjorde med at de måtte være fagfellevurderte tidsskrift. Dette gjorde jeg for å sikre at informasjonen skulle være pålitelig. Under de systematiske søkene fortsatte jeg med mange av de samme søkeordene fra det innledende søket, fordi jeg fant flere gode artikler som kunne være aktuelle. Gjennom utvelgelsen av relevant informasjon brukte jeg mye tid på å lese de ulike sammendragene tilhørende aktuell teori. Når jeg videre hadde bestemt meg for å skrive om

temaet rus, bolig og avmakt tilknyttet midlertidig bolig utvidet jeg søkeord inkluderende «empowerment», «rusavhengighet og bolig», «midlertidig bolig» og «bostedsløs». Jeg fant fort ut at det er gjort veldig lite forskning på området som omhandler midlertidig bolig, men fant uansett en artikkel som hadde relevans til det jeg ønsket å skrive om.

Jeg har benyttet meg av 2 artikler fra vitenskapelige tidsskrifter som jeg fant gjennom de systematiske søkene.

2.3 Supplerende søk

For å kunne supplere med litteratur har jeg brukt flere bøker som er brukt tidligere i studiet. Blant annet har jeg brukt *Håndbok i rusbehandling (2019)* av Kari Lossius og *Helsepsykologi* av Espnes og Smedslund i delen om rusavhengighet.

Gjennom innhenting av litteratur dukket det også opp flere temaer som var aktuelle for oppgaven. Blant annet ble marginalisering et tema som ble valgt for å gi mer sammenheng mellom empowerment og rusavhengighet tilknyttet bolig. Videre fant jeg en scoping review artikkel som kunne supplere den allerede innhentede litteraturen. Denne er basert på studier fra flere land, og kan knytte opplevelsen av å få en fast bolig i flere kulturer og land.

2.4 Kildekritikk

Opgaven handler i hovedsak å se på hvordan mennesker opplever å være i en avmaktssituasjon når man ikke har en fast bolig. Det har derfor vært nødvendig å finne studier som kan si noe om hvordan det oppleves å gå fra bostedsløs til et mer normalt liv gjennom å få faste rammer som egen bolig. Det oppleves som at det finnes noe begrenset forskning på nettopp denne problematikken, men de studiene som er funnet gir et godt inntrykk fra brukerens perspektiv.

Det har også vært utfordrende å finne relevant og nyere litteratur på hvordan §27 – midlertidig bolig påvirker brukeren. Gatejuristen (Bjørsvik, 2015) og Drøpping (2005) var det nærmeste jeg fant som hadde noe relevant om dette. Gatejuristen tilbyr gratis rettshjelp til mennesker som har eller har hatt rusproblemer, og vil derfor ha god innsikt i tematikken fra brukerens perspektiv.

Selv om litteraturen kan anses som litt gammel vil det uansett ha en god overføringsverdi til dagens situasjon. Dette er basert på at det vil være lik opplevelse å stå uten bolig i 2013 som i 2023. Det hadde med fordel vært nyttig med studier som er gjennomført i nyere tid. På bakgrunn

av begrenset forskning i nyere tid på dette området har jeg vektlagt relevansen til oppgaven foran når artiklene ble publisert.

Alle søkene er avgrenset til å være fagfellevurderte. Dette vil si at når en artikkel blir vurdert er den kvalitetssjekket og godkjent av to eller flere eksperter innenfor fagfeltet (Utdanningsforskning, 2016).

3.0 Teori og litteratur

3.1 Rusavhengighet

Alle har en mulighet for å utvikle en avhengighet, men det er ikke alltid en tilfeldighet at enkelte har større sjanse for å utvikle en avhengighet enn andre. En rusavhengighet er ofte en kompleks sammensetting av både indre og ytre faktorer som genetikk, nevrologiske, fysiske og miljømessige forhold. Barn som ofte sliter med psykiske lidelser som depresjon og angst, eller som har vært utsatt for traumer eller dårlige oppvekstforhold vil ofte være mer sårbare for å utvikle en rusavhengighet enn andre. Dårlige oppvekstforhold har ofte en sammenheng med at man har utfordringer med å skape gode og store nettverk, tilknytning til skolen, utvikle gode relasjoner og ha et godt selvbilde. Når man har utfordringer med slike faktorer samtidig som man blir eksponert for rus vil det være en større sjanse for at man utvikler en rusavhengighet enn andre med mer normale oppvekstsvilkår (Lossius, K. 2019, s.23).

For å forstå hvorfor enkelte begynner med rus er det viktig å se på hvordan rusen fungerer og påvirker den menneskelige hjernen. Et rusmiddel vil påvirke de samme områdene i hjernen som når man opplever glede og nærhet til andre mennesker. På denne måten vil ofte et rusmiddel prøve å utkonkurrere og erstatte de menneskelige behovene for gode relasjoner til andre.

Samtidig kan det bidra til å endre intensiteten til følelser som sinne, glede og sorg. Et rusmiddel kan også bidra til å fjerne seg selv fra virkelighetens problemer og dempe andre lidelser som angst og selvskading. For enkelte kan det å ruse seg være enklere enn å håndtere problemer i hverdagslivet, fordi hverdagslige problemer kan vil bli satt på vent (Lossius, K. 2019, s.24).

Det finnes mange mulig rusmidler, og de ulike stoffene vil påvirke kroppen og hjernen på forskjellig måte. De vil uansett ha noen fellestrekk som er verdt å trekke frem. Espnes og Smedslund trekker frem at en slik avhengighet kan føre til dårlig livskvalitet da man i første omgang vil bruke mye tid og ressurser på å anskaffe slike rusmidler (Espnes og Smedslund, 2020, s.265). Videre vil en slik avhengighet ikke bare påvirke brukeren, men også nettverk og miljøet rundt. Konsekvensene vil øke i takt med avhengighetsgrad og kostnaden på stoffet. De beskriver videre at det til slutt kan oppstå en slik slitasje på nettverket rundt, og brukeren vil bli mer og mer ensom. Omstendighetene vil i starten vise et ønske om å hjelpe brukeren, men det kan i ytterste konsekvens føre til brudd i relasjoner som gjør at brukeren blir isolert. Dette kan

ende med at brukeren har kun andre med samme utfordringer å forholde seg til (Espnes og Smedslund, 2020, s.266).

3.2 Empowerment

Brukeren er den viktigste aktøren i alle pasient- og brukerforløp. Det er brukeren selv som forstår sine behov og utfordringer best, og har de beste forutsetningene til å sette ord på egne problemer basert på sin egen situasjon. Empowerment er en prosess som tar utgangspunkt i brukerens egne ressurser, og bidrar til at man skal få økt kontroll over egen helsesituasjon og gir mulighet til å forbedre egen helse basert på at brukeren får delta i sentrale vurderinger rundt sin egen situasjon (Sammen om mestring, 2014).

Askheim beskriver at begrepet empowerment knyttes til individer og grupper som er i en avmaktssituasjon og hvordan man skal klare å frigjøre seg fra denne avmakten. Ved å styrke ulike faktorer som økt selvtillit, bedre selvbilde og utvikling av kunnskap og ferdigheter skal man styrke individet. På denne måten vil man få enkelte verktøy som gjør at man lettere kan få makt, kontroll og styring over sitt eget liv. Et eksempel på en avmaktssituasjon vil være at man har utfordringer med rus. Det er lett å forestille seg å stå i en avmaktssituasjon dersom man opplever at det er rusen som styrer og har kontroll over livet. (Askheim, 2018, s.11-12).

Empowerment kan også knyttes til begreper som selvstyrking og egenkraftmobilisering. Dette handler om at det er noe som er knyttet til selve mennesket, og at det må komme fra individets indre. Empowerment er altså ikke noe som kan gis eller overføres til deg fra andre, men det er en individuell prosess. Selv om man ikke kan gi andre empowerment er det likevel viktig for profesjonsarbeidere å vite hva dette innebærer slik at man kan gi en god støtte eller tilrettelegge for den enkelte person som ønsker å komme seg vekk fra en avmaktssituasjon (Slåfjell og Myhra, 2015).

Helsedirektoratet beskriver at det å fremme empowerment er ekstra viktig for mennesker som har et omfattende hjelpebehov. Brukere som har et mer omfattende hjelpebehov, vil i større grad utvikle et negativt syn på seg selv og sine muligheter. Samtidig som man ofte vil oppleve at man mister kontrollen over sitt eget liv beskrives det også at det kan oppstå en mangel på likeverd i møte med tjenesteytere. Det er også lagt vekt på at å fremme selvstendighet og mestring spiller

en viktig rolle for å hindre at man skaper en avhengighet som vil påvirke brukerne negativt i møte med tjenestene som tilbys (Helsedirektoratet,2018).

3.3 Marginalisering

Marginalisering er et begrep som ikke enkelt å definere, men kan knyttes til det å befinne seg i samfunnets gråsoner (Bakke, K., Kvamme, I., Mydland, T. og Wærdahl, L., 2012, s.16). På denne måten kan vi si at de i sosial sammenheng befinner seg et sted hvor de verken er fullstendig integrert eller ekskludert i samfunnet (Heggen og Øia, 2005). Dersom man befinner seg i en slik marginal posisjon over tid vil det øke faren for å bli permanent ekskludert fra normale samfunnsarenaer. Halvorsen (2002, s.168) forklarer marginalisering som en ufullstendig deltakelse på livsområder hvor det er vanlig at man forventer at mennesker er aktive. Over tid kan dette ende med sosial eksklusjon, som gjerne forbindes med totalt fravær på en eller flere arenaer (Bakke et al, 2012, s.16). Sentralt for både marginalisering og eksklusjon er dette omhandler en ufrivillig og ufullstendig deltakelse som kan være en konsekvens av tidligere valg eller forutsetninger (Bakke et al, 2012, s.17). Dersom man ser på marginalisering som en del av en kulturell kontekst kan man knyttet individets situasjon opp mot hva som er forventet eller normal i sammenheng med samfunnets normer. På denne måten kan man tenke at det å være uten en fast bolig i en livsfase hvor dette forvente være et brudd med de normative oppfatningene (Heggen og Øia, 2005). Årsaker til at mennesker blir marginalisert er ofte basert på elendighetsbeskrivelser sett i sammenheng med dårlige valg med uheldige konsekvenser og negative livserfaringer.

3.4 Bolig og livskvalitet

Bolig spiller en viktig rolle for vår livskvalitet. Mashlows behovspyramide er en enkel fremstilling av hva som er viktige for at mennesker skal kunne ha en god livssituasjon. Pyramiden er bygget opp av 5 nivåer, og det som er nest viktigst etter fysiologiske behov som mat og drikke finner vi trygghet og sikkerhet (Økland, 2012, s. 50). Dette kan man trekke paralleller opp mot boligsituasjon eller et hjem hvor man har mulighet til å oppholde og utfolde seg. Videre kan man peke på at boligsituasjon ikke er nok alene, men også at det sosiale miljøet rundt er nødt til å fungere (Økland, 2012, s. 50).

Utgangspunktet i norsk lov er at innbyggerne i Norge skal anskaffe og betale for sin egen bolig. Det kan være utfordrende å skaffe egen bolig på det private markedet, og enkelte individer vil ha utfordringer som gjør at denne prosessen blir ekstra vanskelig. Mennesker med rusavhengighet vil være en målgruppe som faller inn under kategorien vanskeligstilt på boligmarkedet. Det er også en forskjell på bolig og hjem. En bolig kan beskrives som et sted som gir tak over hodet, en plass å sove og som gir mulighet for at man lage mat. Et hjem vil ha tiltenkt flere emosjonelle faktorer som trygghet og et sted man kan utfolde seg og sitt privatliv (Bjørsvik,2015).

Norge har vedtatt en menneskerettighetslov som gjør konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) til norsk lov. Det er nedfelt i ØSK artikkel 11 som at «*enhver rett til en tilfredsstillende levestandard for seg og sin familie, herunder tilfredsstillende klær, mat og bolig*» (menneskerettsloven, 1999). Dette beskriver at for innbyggerne i Norge er det en menneskerett å ha bolig. Samtidig har man gjennom norsk lov pålagt NAV og oppdrive og anskaffe en midlertidig bolig for mennesker som ikke har tak over hodet den kommende natten. Etter Sosialtjenestelovens § 27 er kommunen forpliktet å finne et midlertidig botilbud for mennesker som ikke er i stand til å klare dette selv (Sosialtjenesteloven, 2009, §27). I rundskrivet til sosialtjenesteloven § 27 er det beskrevet nærmere om hvilke krav som ligger under denne paragrafen. Det blir blant annet beskrevet at et midlertidig botilbud skal bistå til å hindre akutt bostedsløshet, og at det ikke er et tilbud som er ment til å vare over tid (Arbeids- og velferdsetaten, 2012, 4.27.1).

I en scoping review artikkel fra Andvig, Lyberg og Gonzalez fra 2013 er det gjort flere positive funn på å ha egen bolig. Økt kontroll og selvbestemmelse, og en følelse av økt trygghet og sikkerhet ble erfart som viktig for å skape en god stabilitet. Videre blir det trukket frem at å bo i egen bolig skapte økt tro på fremtiden, og flere erfarte en positiv bedring av sin psykiske helse og følelsen av å leve som normale mennesker ga en økt selvfølelse og livskvalitet (Andvig et al, 2013).

Selv om det følger mange positive sider ved å ha egen bolig blir det også trukket frem en del utfordringer. Blant annet kan det å bo alene i en bolig øke risikoen for å føle seg ensom og isolert. Et annet viktig poeng som blir trukket frem er at flere opplevde å bo i en egen bolig måtte innebære å ha en høy toleranse for dårlige boforhold. Når en marginalisert gruppe blir plassert i kommunale boliger skapte det er urolig og utrygt nærmiljø. Artikkelen antyder også at det kan

være uheldig å plassere mennesker med psykiske helseproblemer og andre sosiale problemer i egne boligkomplekser (Andvig et al, 2013). Bakgrunnen for dette er at dette kan føre til sosial ekskludering fra samfunnet, og bidra til økt rusmisbruk. Artikkelen legger vekt på at funnene tyder på at det er viktig at marginaliserte grupper tilbys helhetlige og tilpassede tjenester i hjemmet.

3.5 Fra bostedsløs til bolig – i praksis

I en kvalitativ studie gjennomført av Andvig, Lyberg, Karlsson og Borg i perioden 2007-2010 klarer man å skape et realistisk bilde av mennesker som går fra ustabile boforhold til å få sitt eget hjem. I denne studien ble 6 personer med i prosessen fra å bygge egne småhus til å få et fast botilbud i en kommune i Norge. Alle som deltok i denne studien hadde langvarige og omfattende rusproblemer. Flere av deltakerne gjengir en stor glede over å ha fått seg en egen plass de kan kalle et hjem. Et fellestrekk var også at det ga en trygghet og forutsigbarhet i hverdagen. Et av elementene som bidro positivt til dette var at man hadde en plass å trekke seg tilbake på, og ga en mulighet for å skjerme seg mot andre i rusmiljøet (Andvig et al., 2013. s.161). Informantene uttrykker spesielt viktigheten av forutsigbarheten med å ha et fast bosted, og at man ikke lever i uvisshet om man kan bli kastet ut eller ikke. Samtidig legger de vekt på at å ha mennesker rundt seg som følger opp er en viktig del av å trene på å bo (Andvig et al., 2013, s. 163).

En slik overgang kan by på utfordringer, og spesielt med tanke på at det vil være et element av tilbaketrekning til det livet man er vant til. I denne studien får man inntrykket av at deltakerne har et ønske om å bryte ut av den avmaktssituasjonen man befinner seg i. Studien belyser viktige poeng ved at man får tilbake kontroll over deler av livet som rusen har tatt styring over tidligere. Studien legger frem gode eksempler på at deltakerne har en evne og vilje til å skape en positiv endring dersom grunnleggende behov som bolig blir oppfylt. Det blir også poengtert at det er forskjell på en bolig og et hjem. Det kommer også frem at egen bolig og et sosialt miljø henger sammen. Flere deltakere klarte å gjenoppta kontakten med sitt gamle nettverk samtidig som man skapte en ny tilknytning til nærmiljøet rundt (Andvig et al., 2013, s.165).

4.0 Diskusjon

I teoridelen har jeg vektlagt å gå inn på hva rusavhengighet kan gjøre med en person, og hvordan de grunnleggende menneskelige behovene kan utfordres av rusen. Gjennom teoridelen har jeg belyst noen begreper som empowerment og marginalisering som ofte kjennetegner målgruppen. Videre har jeg påpekt hvordan det å ha en bolig i Norge er å betraktes som en menneskerett. Jeg har også valgt å ta med data fra 2 studier for å fremme fordelene og utfordringene ved å ha en fast bolig.

Problemstillingen som skal belyses i diskusjonsdelen er: *Hvordan kan bolig spille en rolle for å komme ut av en avmaktssituasjon tilknyttet rus, og hvordan bruker NAV midlertidig bolig som et verktøy i denne sammenhengen?*

I denne delen er det ønskelig å se på hvilken måte bolig kan være hjelpelig med å ta tilbake kontrollen på sitt eget liv, men også hvilke utfordringer dette kan by på. Videre er det ønskelig å diskutere utfordringer rundt hvordan NAV bruker midlertidige boliger for å hjelpe mennesker som er bostedsløse og sliter med rus.

4.1 Bolig som verktøy for å komme seg ut av en avmaktssituasjon

Gjennom ØKS artikkel 11 (Menneskerettsloven, 1999) er det nedfelt i norsk lov at det er en menneskerett å ha en bolig. Dette vil også være tilfellet for mange av landets innbyggere, men likevel var det 3325 personer som ble kartlagt som bostedsløse i 2020 i Norge (Goplen, 2021). Den største gruppen mennesker som er representert innenfor disse tallene er mennesker som sliter med rus. Dette viser et tydelig bilde på hvilke konsekvenser en rusavhengighet kan medføre. En rusavhengighet vil ofte føre til at livet blir fokusert på anskaffelse og bruk av rusmidler, og kan lett føre til at man mister kontrollen over andre aspekter i livet slik som økonomi og bolig. Dette kan føre til at man ofte havner i en avmaktssituasjon, og man lever på rusens premisser. En avhengighet til rus vil derfor ikke bare føre til konsekvenser for brukeren selv, men også for miljøet rundt (Espnes og Smedslund, 2020, s.266). En viktig faktor eller verktøy for å kunne bryte ut av en slik avmaktssituasjon er empowerment. Dette handler i stor grad om å gjøre brukeren i stand til å endre eller forbedre sin situasjon på sine egne premisser. Empowerment er spesielt viktig for mennesker som har et ekstra hjelpebehov

(Helsedirektoratet,2018), og mennesker som har utfordringer med rus har ofte et behov for ekstra hjelp. Så på hvilken måte kan bolig bidra som er verktøy for å bryte ut av en avmaktssituasjon?

Deltakerne i studien til Andvig, Lyberg, Karlsson og Borg er et godt eksempel på hvordan bolig kan føre til økt selvtillit, større grad av selvkontroll og utvikling av nye ferdigheter. Gjennom å få tilrettelagt en mulighet for å kunne skape et hjem ble det lagt stor vekt at man fikk en større kontroll over sitt eget liv. Det fremheves at det å skape et hjem bidrar til å føle på en trygghet og en forutsigbarhet som er med på å fremskape en motivasjon som kan føre til en positiv endring (Andvig et al., 2013, s.165). Studien handler ikke om å tilrettelegge eller påtvinge en endring hos brukerne, men heller om å tilrettelegge og involvere mennesket i prosessen slik at brukerne får hjelp i overgangen til å bli mer selvstendig og delvis ta tilbake kontrollen. Det trekkes frem flere fordeler som viser hvordan bolig kan bidra til å gi økt styring, makt og kontroll over sitt eget liv. Dersom man klarer å skape et godt og stabilt boforhold vil det gi økte muligheter til å starte behandling av andre problemer. Det er vanskelig å skape positive endringer dersom grunnleggende behov som bolig ikke er på plass. På en måte kan dette føre til at man heller ønsker å fjerne seg selv fra virkeligheten gjennom å gå tilbake til rusen (Lossius, k. 2019, s.24). Det kan i slike situasjoner ansees som enklere å unngå hverdagsproblemer enn å prøve å ta tak i disse.

Deltakerne i studien fra Norge (Andvig et al., 2013) legger stor vekt på at oppfølging i hjemmet er en viktig grunn til man klarer å bli etablert i egen bolig. Empowerment er ikke noe man kan gi til andre, og det er en individuell prosess som må komme etter ønske fra brukeren selv (Slåfjell og Myhra, 2015). Det viser uansett viktigheten av at profesjonsarbeider har en god kunnskap om hvordan man kan gi støtte og tilrettelegge for at brukeren kan få en større opplevelse av å få tilbake kontroll over livet sitt. En utfordring som kan oppstå for mennesker som går fra bostedsløs til en etablert bolig er dersom man ikke får den nødvendige oppfølgingen. På denne måten kan man få et ansvar som man ikke er klar for. Dersom man har over en lengre tidsperioden vært rusavhengig og hvor rusen har i stor grad kontrollert livet kan det være en prøvelse å bli overlatt til seg selv. Uten tilstrekkelig hjelp og tilrettelegging kan det føre til at man føler seg isolert og ensom.

4.2 utfordringer tilknyttet midlertidig bolig

NAV og kommunene har plikt til å anskaffe et midlertidig botilbud til mennesker som oppsøker NAV, og som ikke har en plass å bo den kommende natten (Sosialtjenesteloven, 2009, §27). Det er viktig å påpeke at hver enkel kommune vil ha forskjellige tilbud og rutiner på hvordan man behandler saker som omhandler midlertidige boligtilbud. Det vil være forskjell på en stor kommune med et stort trykk kontra en liten kommune med mindre innbyggertall. I de store kommunene kan det også være forskjell i de ulike NAV-kontorene i de ulike bydelene (Drøpping, 2005, s.20).

Gjennom kartleggingen i 2020 kommer det frem at av de 3325 personene er den største gruppen representert av mennesker som har utfordringer knyttet til rus, og at det som oftest er menn (Goplen, 2021). På bakgrunn av at NAV har plikt til å skaffe og tilby midlertidige botilbud kan man anta at denne målgruppen ofte oppsøker og benytter seg av dette tilbudet. Hvilke utfordringer kan oppstå dersom man blir tildelt et midlertidig botilbud på steder hvor det oppholder seg flere rusavhengige?

Når man blir tilbudt et midlertidig botilbud er dette ofte gjennom avtaler NAV har med ulike instanser, overnattingsteder og hoteller. Dersom man som rusmisbruker blir tilbudt overnatting hos en plass hvor flere i samme situasjon oppholder seg kan dette føre med seg negative konsekvenser. I studien til Andvig, Lyberg og Gonzales (Andvig et al, 2013) blir det trukket frem at dersom man skaper et bokollektiv hvor det er flere med sosiale problemer bor sammen kan det føre til økt rusmisbruk. På denne måten kan man oppleve å havne i en enda større avmaktssituasjon enn tidligere fordi man risikerer å bli introdusert til en større del av rusmiljøet. Selv om man løser et problem med å ha tak over hodet vil man uansett ikke havne i en posisjon som gjør at man starte en behandling eller skape langsiktig positiv endring grunnet at tilbudet er kortvarig. Stabilitet og forutsigbarhet blir trukket frem som viktige faktorer som gjør at man klarer å få en bedre helse både psykisk og fysisk. På denne måten kan en midlertidig bolig bare bli en ny plass hvor man kan ruse seg.

En annen utfordring som midlertidige boliger kan føre til er at hva man gjør dersom man ikke har noen ledige botilbud. Bjørsvig (2015) peker på at ikke alle vil få mulighet til å ta seg inn på hotell, og at dette gjelder spesielt mennesker med rusproblemer. Videre gir ikke loven mulighet til å avslå en søknad om midlertidig bolig selv om man ikke har noen tilgjengelige midlertidige

boliger. Løsningen på dette blir da ofte å gi penger til brukeren slik at hen selv kan skaffe seg tak over hodet. I slike situasjoner vil det oppstå utfordringer, fordi behovet for en plass å sove og rusavhengigheten kan komme i konflikt. Konsekvenser av dette kan være at man benytter disse pengene eller hjelpen til å gå til anskaffelse av rusmidler i stedet for å skaffe en plass å sove.

Sosialtjenestelovens § 27 – midlertidig bolig skal fungere som en akutt løsning for bostedsløshet, men når en stor del av målgruppen som benytter seg av dette sliter med rus er det vanskelig å forstå hvorfor det ikke finnes en måte å tilby de et bedre hjelpetilbud. Det å plassere mennesker med sosiale problemer på samme sted kan også føre til en stor gjennomgang, og man blir sendt rundt til forskjellige steder hver gang man trenger hjelp til å skaffe en plass for overnatting. Dette tyder på at det ikke finnes tilstrekkelig med akutt-tjenester som kan bistå i slike situasjoner, og legge til rett for endring så fort som mulig. Drøpping (2005, s.23) har gjennom samtaler med sosialarbeidere fått innsikt i at flere som får tilgang på en permanent bolig ofte kommer tilbake for å benytte seg av midlertidige botilbud. Dette begrunnes i at enkelte som har utfordringer med rus har en dårlig boevne, og at ved manglende oppfølging i bolig blir overgangen for vanskelig.

Dette samsvarer med det deltakerne i studien til Andvig, Lyberg, Karlsson og Borg (2013) gjennforteller. Deltakerne gir oppfølgingen en stor del av æren for at man klarer å etablere et stabilt boforhold. Ser man dette i sammenheng med midlertidige boliger hvor det kan være mangelfull oppfølging vil ikke dette ha en god effekt, og midlertidige boliger vil kun virke som en overnattingsplass i stedet for å ha på plass et oppfølgingsteam som kan ta tak i problemene så raskt som mulig.

4.3 Bomiljø

Økland trekker frem at det ikke er tilstrekkelig med en god bosituasjon, men legger også vekt på at det er viktig at det sosiale miljøet rundt fungerer på en god måte (Økland, 2012, s. 50). Dette kommer også frem i litteraturen, og gjennom de 2 studiene blir det fremhevet at bomiljøet er en pådriver for å fortsette prosessen med å utvikle seg. Et dårlig og ustabil bomiljø vil være en negativ faktor for å fortsette prosessen med å bryte ut av avmakten gjennom at det skaper dårlige opplevelser i bosituasjonen. Forutsigbarhet rundt bosituasjon kan gi frigi ressurser og tid som gjør at man kan starte prosessen med å gjenskape eller skape nye tilknytninger til miljøet rundt. I studien (Andvig et al., 2013) ser man trekk på at deltakerne klarer og ønsker å utvikle sitt sosiale

nettverk. Noe som er viktig i denne sammenhengen er at man kan få mulighet til å skape et eget nettverk uten at man blir trukket tilbake til sitt gamle rusmiljø eller gamle vaner.

Vi har tidligere i oppgaven beskrevet at dersom man befinner seg i en marginal posisjon over tid vil det øke faren for sosial eksklusjon. Dersom man over tid er stå utenfor den normale oppfatning og forventingen om at man skal ha egen bolig kan føre til at veien tilbake til normalen blir lengre enn nødvendig. Det blir også gjort funn på at når en marginalisert gruppe blir plassert i kommunale boliger kan det føre til at bomiljøet blir utrygt. På denne måten kan det skape dårlige boforhold for brukeren, og at det kan føre til økt rusmisbruk. Deltakerne i studien til Andvig, Lyberg, Karlsson og Borg beskriver at det er veldig behagelig å ha en plass å trekke seg tilbake, og skjerme seg selv fra andre i rusmiljøet. Dette gir et innblikk i at det ikke kun er selve boligen som er viktig, men også hvordan miljøet rundt er. Det vil derfor være fordelaktig at brukerne får delta i prosessen om hvor man ønsker å bo, for å tilrettelegge best mulig for en positiv endring. Dette viser at det vil være en fordel å ikke bosette mennesker med sosiale problemer på samme sted, men heller sørge for at man får en god spredning som legger til rette for å skape gode bomiljø.

5.0 Avslutning

I oppgaven ønsket jeg å se på hvilken rolle bolig kan spille en rolle for å komme ut av en avmaktssituasjon tilknyttet rus, og samtidig se på hvordan NAV benytter sosialtjenestelovens § 27 som et verktøy i denne sammenhengen. I oppgaven har jeg diskutert om hvilke fordeler og utfordringer det medfører å gå fra bostedsløs til en fast bolig. Jeg har samtidig prøvd å se på hvordan NAV bruker midlertidig bolig for å sikre at mennesker er sikret en plass å sove, og hvilke utfordringer dette kan medføre for hvordan man kan bryte ut av avmakten som rusen fører med seg. For å kunne belyse denne problematikken har jeg brukt eksisterende studier, litteratur og forskning. Kildene jeg har brukt belyser i stor grad hvordan man som bruker opplever det som positivt å få den stabiliteten det er tilknyttet å ha egen bolig og at man føler på et «normalt» liv. Rusavhengige kan ansees som en marginalisert gruppe som ofte må ta konsekvensene av negative valg og dårlig livserfaring. Å stå i en posisjon som er utenfor normalen kan ofte føre til at man havner i en avmaktssituasjon som er vanskelig å bryte ut av uten støtte og tilrettelegging. Alle artiklene som tar for seg hvordan bolig kan være et verktøy for denne gruppen mennesker er utelukkende positive.

For de som får tildelt et midlertidig botilbud fra NAV kan det sies å være utfordrende, og lite forebyggende for å komme seg ut av en slik avmaktssituasjon. Viktigheten med en god oppfølging i overgangen til bolig og uforutsigbarheten ved å ikke vite hvor lenge man kan oppholde seg vil ikke ha en positiv effekt på å kunne håndtere utfordringer knyttet til rus. Et midlertidig botilbud mangler stabilitet og forutsigbarhet, og dersom man blir videresendt til plasser eller steder blant flere med sosiale problemer kan det bidra til et økt misbruk.

Det er etter min mening, og det kommer også frem i litteraturen, at bolig spiller en vesentlig og viktig rolle for at mennesker som sliter med rus skal kunne skape en positiv endring for å ta tilbake kontrollen over livet sitt. Samtidig stiller jeg spørsmål ved hvordan midlertidig bolig blir brukt for å hjelpe marginaliserte grupper. Bakgrunnen for dette er at jeg mener at det ikke er tilstrekkelig å kun gi en plass å overnatte når man har utfordringer med rus med tanke på å starte en positiv endringsprosess. Det må være et ønske fra brukeren selv å bryte ut av en avmaktssituasjon, men gjennom tilbudet om midlertidig bolig er det mulig å plukke opp disse menneskene raskt. Dette er basert på at de som søker om midlertidig bolig må ha kontakt med NAV-kontorene.

Et viktig funn i samtlige artikler er fokuset brukerne har på oppfølging og bomiljø i forbindelse med å skulle klare å bo på egenhånd. Dette blir trukket frem som en avgjørende faktor for å kunne få til en god og stabil overgang. Basert på disse funnene er det merkelig at man ikke har fått på plass noen form for oppfølging for mennesker som må benytte seg av midlertidige boliger slik at man kan hindre gjennomtrekk i systemet for mennesker som sliter med en rusavhengighet. På denne måten kan man bidra til man klarer å ta tak i sosiale problemer som har store konsekvenser for brukeren og deres omstendigheter.

Referanseliste

- Andvig, E. Lyberg, A. Karlsson, B og Borg, M. (2013) Et anstendig liv: Erfaringer med å skape et hjem for personer med rus- og psykiske helseproblemer. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid, vol.10 (Utg. 2)* <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3010-2013-02-07>
- Andvig, E. Lyberg, og Gonzalez, M.T. (2013) Erfaringer med å bo i egen bolig ved langvarige psykiske helseproblemer: En Scoping review. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid, vol.10 (Utg. 2)* <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3010-2013-02-03>
- Askheim, O.P (2018), *Empowerment I Helse- og sosialfaglig arbeid* (1.utg., s.11-12) Gyldendal
- Bakke, K. I. Kvamme, T. S. Mydland, og R. Wærdahl (2012): *Husrom uten hjerterom. Kan bolig motvirke marginaliseringsprosesser?* Agderforskning. Kristiansand, FoU-rapport nr. 1/2012
- Bjørsvik, A.S (2015) Retten til en bolig – en plass som kan kalles hjem. *Kritisk Juss*. Vol. 38 (Utg. 1) <https://doi.org/10.18261/ISSN2387-4546-2012-01-0>
- Brodtkorb, E. og Rugkåsa. M. (2015). Utfordringer for sosialt arbeid i dag. I I. T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg, & L. C. Kleppe, *Sosialt arbeid. En grunnbok* (s.312). Universitetsforlaget
- Dalland, Olav. (2018). *Metode og oppgaveskriving*. (6.utg). Oslo. Gyldendal
- Drøpping, J. A. (2005): *Bo- og tjenestetilbud for bostedsløse.Hvordan kommunene ivaretar sin plikt til å finne midlertidig bosted til som ikke klarer det selv*. Fafo-notat 2005:19
- Dyb. E og Zeiner, H. (2021). *Bostedsløse i Norge 2020 – En kartlegging*. Hentet fra: <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/11250/2758758/NIBR-rapport%202021-10.pdf?sequence=5&isAllowed=y>
- Espnes, G.A og Smedslund, G. (2020). *Helsepsykologi*.(2.utg. s.266-267). Gyldendal.
- Goplen, Marte. (2021) *Bostedsløse i Norge 2020*. Hentet fra: <https://rop.no/aktuelt/bostedsløse-i-norge-2020/>

Grønningsæter, A.B og Nielsen, R.A. (2011). *Bolig, helse og sosial ulikhet*. Hentet fra:
https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/bolig-helse-og-sosial-ulikhet/Bolig-helse-og-sosial-ulikhet.pdf/_attachment/inline/86cc9b97-d72d-4506-8fef-51f5e093c1df:dccd52571ff117dff92c21e4b0e028a2edbd700b/Bolig-helse-og-sosial-ulikhet.pdf

Halvorsen, K. (2002): *Sosiale problemer. En sosiologisk innføring*. Bergen: Fagbokforlaget

Heggen, K og Øia, T (2005): *Ungdom i endring. Mestring og marginalisering*. Oslo: Abstrakt forlag

Helsedirektoratet (2018). *Ledere må legge til rette for myndiggjorte pasienter og brukere*. Oslo: Helsedirektoratet. Hentet fra: <https://www.helsedirektoratet.no/veiledere/oppfolging-av-personer-med-store-og-sammensatte-behov/myndiggjorte-pasienter-brukere-fagpersoner-og-team/ledere-ma-legge-til-rette-for-myndiggjorte-pasienter-og-brukere>

Helsedirektoratet. (2014, Mars) *Sammen om mestring – veileder i lokalt psykisk helsearbeid og rusarbeid for voksne*. Hentet fra:
<https://www.helsebiblioteket.no/innhold/lenker/retningslinjer-og-veiledere/psykisk-helse/sammen-om-mestring-veileder-i-lokalt-psykisk-helsearbeid-og-rusarbeid-for-voksne>

I.T. Ellingsen, I. Levin, B. Berg, & L. C. Kleppe, *Sosialt arbeid. En grunnbok*. Universitetsforlaget

Lossius, K (2019), *Håndbok i rusbehandling* (2. utg., s.23-24). Gyldendal.

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (Menneskerettsloven, 1999). Hentet fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_oskn#KAPITTEL_oskn

NAV – Arbeids- og velferdsetaten. (2012). *Rundskriv til Lov om sosiale tjenester i NAV*. (R35-00) Hentet fra: <https://lovdata.no/nav/rundskriv/r35-00#ref/lov/2009-12-18-131/%C2%A727>

NOU 2011:15. (2011) *Rom for alle*. Hentet fra:
<https://www.regjeringen.no/contentassets/ddf3c180c0a74170b7a2f7ac515c1afc/no/pdfs/nou201120110015000dddpdfs.pdf>

Sjåffjell, Tommy og Myhra, Ann-Beate (2015) Selvhjelp og likemannsarbeid – mulige verktøy for å oppnå mestring og empowerment? *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*. Vol.12 (Utg.2)
<https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3010-2015-02-05>

Sosialtjenesteloven. (2009) *Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen*. (Lov-2009-12-18-131). Lovdata. Hentet fra: <https://lovdata.no/pro/lov/2009-12-18-131/§27>

Utdanningsforskning. (2016). *Hva er en fagfellevurdert artikkel?* Hentet fra
<https://utdanningsforskning.no/artikler/2016/hva-er-fagfellevurdert-artikkel/>

Økland, M.A. (2012). *Samfunnsarbeid og boligsosialt arbeid*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Åsgard, A.S.M og Bergo. I (2023, 18.april) Rekord-kokainbeslaget. VG.no Hentet fra:
<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/5ByxA1/rekord-kokainbeslaget-bama-ansatt-ringte-112>

